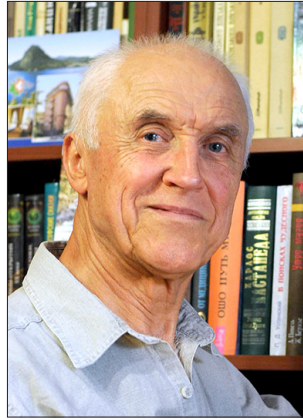

Оксана Помогайбо

Валентин Помогайбо

Філософія виховання усиновлених дітей

Рецензія на книгу Арлети Джеймс
«Наука про виховання усиновлених дітей»

При вирішенні проблеми розміщення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування пріоритетним стало родинне виховання, яке здійснюється в дитячих будинках сімейного типу, прийомних родинах та усиновительних родинах. Допомогою для усиновительних батьків у його здійсненні став переклад українською книги Арлети Джеймс «Наука про виховання усиновлених дітей», у якій подана психологічна характеристика прибулих дітей і конструктивні практичні поради щодо їх виховання.

Ключові слова: родинне виховання, усиновлені діти, усиновительні батьки, травма раннього дитинства, стратегія зцілення травмованої дитини.

*Не плоть і кров, а серце
Робить нас батьками і дітьми.*

Ф. Шиллер

У 90-их роках ХХ ст. в Україні почалося реформування системи опіки для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом популяризації та впровадження родинних форм виховання [Харченко, 2015]. Воно було спричинене тим, що існуюча форма інтернатних закладів виявилася неспроможною врахувати індивідуальні потреби кож-

ної дитини. Тривале перебування в інтернатному закладі обмежувало простір спілкування та пізнання навколишнього світу. Воно позбавляло дітей можливості набувати досвід родинного та суспільного життя і вчитися відповідати за свої вчинки. Все це ускладнювало подальше входження дітей у доросле життя та продуктивне існування у суспільстві.

Нині в Україні нараховується близько 70 тис. дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [Міністерство соціальної політики України, 2021]. При вирішенні проблеми їх розміщення пріоритетним стало родинне виховання, яке здійснюється в дитячих будинках сімейного типу, прийомних родинах та усиновительних родинах. На цей час родинним вихованням охоплено 92% дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у тому числі 71% усиновлено.

В Україні поки-що відсутня достатньо змістовна та всебічна методична література для батьків, присвячена вихованню усиновлених дітей, яке є особливим і вельми нелегким процесом. Внаслідок цього доброю допомогою для усиновительних батьків стане переклад українською мовою книги відомого американської ліцензованої фахівчині у сфері усиновлення дітей із 25-річним досвідом роботи Арлети Джеймс під назвою «Наука про виховання усиновлених дітей» [James, 2019]. Авторка книги – фундатор і керівник корпорації «Консультації з питань усиновлення та возз'єднання», член Міжнародного товариства нейрофідбек-терапії та її дослідження і Північноамериканської ради з питань усиновлених дітей. «Наука про виховання усиновлених дітей» є досить змістовним посібником для усиновительних родин, який не лише аналізує психологічну характеристику прибулих дітей, а й подає конструктивні практичні поради по їх вихованню. У ньому наголошується, що практично кожна усиновлена дитина у ранньому періоді свого життя зазнала травми – знуцання, насильства, нехтування, відмови тощо, внаслідок чого вона за розвитком значно «молодша» свого календарного віку і до того ж може мати певний розлад поведінки. Усе це повинні враховувати усиновительні батьки для успішного зцілення такої дитини шляхом допомоги їй у досягненні рівня розвитку свого календарного віку та позбавлення психологічних наслідків ранньої травми. Книга легко сприймається, бо написана живою доступною мовою і наповнена веселим доречним гумором.

Дана стаття присвячена короткому оглядові вельми змістовної книги А. Джеймс «Наука про виховання усиновлених дітей» на додачу до попередніх наших публікацій стосовно сучасних нагальних проблем філософії педагогіки [Помогайбо 2018; Помогайбо 2019; Помогайбо, & Помогайбо 2021].

Травми раннього дитинства

Батькам важко уявити травматичні переживання, які мала дитина до свого приходу в усиновительну родину. Однак для зцілення дитини дуже важливо усвідомити ці переживання. Безглуздо сподіватися, що діти самостійно зціляться та виростуть, якщо ми не будемо знати про їхню травму та говорити з ними про неї. Чим більше ми зрозуміємо їхній дійсний стан, тим краще ми зможемо виховувати їх та допомагати їм. Внаслідок цього, ці діти, стаючи старшими, передпідлітками та підлітками, будуть здатні налагодити стосунки з родинами і навчитися функціонувати в школі та в громаді. Найголовніше, що слід усвідомити батькам, це те, що травма перешкоджає розвитку дитини. Дитина приєднується до родини і часто їй не вистачає навичок, відповідних її віку. Усиновлена дитина з ранньою історією травми значно «молодша» за свій календарний вік [James, 2019: 8-9].

Травма – складне явище. Значна частина дітей, які прибувають до своїх нових родин, мають важкі та складні травми. Вони зазнали численних травматичних чинників, починаючи з самого початку свого існування – в пренатальному періоді та незабаром після народження. Травма може тривати як низка подій або як всі події одночасно. Складна травма спричинюється тим, що мала дитина не має від дорослих того догляду, якого вона потребує. Поведінка цих так званих вихователів могла навіть загрожувати самому існуванню дитини. Вони не були для дитини джерелом безпеки та стабільності, як належить. Натомість дорослі ненавмисно чи свідомо тероризували дитину, викликаючи у неї стійкий страх, і робили її безпорадною. Складна травма гальмує розвиток. За таких умов затримується набуття дитиною соціальних, емоційних, пізнавальних та фізичних навичок. Не всі такі діти спроможні легко «наздоганяти свій вік», коли потрапляють у прихильну родину. Численні родини усиновляють немовля, малюка чи старшу дитину, яка вимагає різних послуг та особливих батьківських заходів для свого зцілення. При цьому батьки повинні міркувати з позиції дитини: «Як це – відчувати таку жорстокість?», «Як це впливало на дитину?», «Що дитині потрібно для відновлення?», «Скільки часу знадобиться дитині для відновлення?», «Чи одужає дитина лише тому, що має нову родину?» [James, 2019: 10].

Характерними типами травм є відмова, сексуальне насильство, нехтування, недоїдання, фізичне знущання та побутове насильство, емоційне знущання, численні переміни, вплив алкоголю та наркотиків.

Травмовані діти відчувають глибокий емоційний біль, якого завдали їм їхні рідні батьки своєю відмовою від них. Страх бути знову покинутим шкодить розвитку прихильності до нових батьків і довіри до дорослих, тому діти не завжди здатні зрозуміти, що їм «краще бути» в

родині, яка їх усиновила. Вони не завжди можуть усвідомити, що рідна мати могла покинути їх свідомо, щоб надати їм більше можливостей. Їм бракує знань про небезпечність недбалості, жорстокості або вживання речовин, які руйнують здоров'я та життя. Навіть ті, хто пам'ятає про травму, часто вважають, що, коли вони стануть дорослими, то зможуть піклуватися про себе і допомагати своїм рідним батькам. Ці діти думають, що вони могли б гарно жити зі своєю родиною походження, якби тільки вони могли «повернутися до неї». Діти також часто вважають, що вони були якимись «неповноцінними», «поганими» чи «дурними», і це було причиною розлуки з рідною родиною. Деякі хлопчики та дівчатка, щоб виправити це, намагаються бути «ідеальними». Ця молодь іде на все, щоб досягти успіху у всьому, чим вони займаються, будь то навчання, спорт, музика, мистецтво, домашні справи тощо. Інші діти вважають, що вони розлютили свою рідну маму, і тому вона «пішла». Треті вважають, що в цьому винна усиновительна родина: «Якби ви не усиновили мене, я міг би бути з нею». [James, 2019: 11-13].

Нехтування, або недбалість означає фізичну та психологічну відсутність батьків, коли дитину ігнорують навіть тоді, коли вона плаче, не спілкуються з нею за допомогою розмови, гри та ніжності. Знехтувана дитина може бути взагалі залишена на саму себе. Нехтування зазвичай супроводжується хронічним станом голоду, брудом і самотністю. Нехтування поширене в дитячих будинках, але трапляється і в родині. Воно сприяє втраті віри дитини в те, що дорослі можуть задовольнити навіть її елементарні потреби, а головне – затримує її пізнавальний, фізичний, соціальний та емоційний розвиток. Занедбані діти мають негативну або дуже низьку самооцінку, але зазвичай самостійні [James, 2019: 15-17].

Недоїдання, відсутність правильного харчування може трапитися, коли рідні або дитячий будинок не можуть забезпечити достатньо їжі чи достатньо здорової їжі, або дитина не може засвоїти поживні речовини із наданої їжі. Наявність його до народження та протягом раннього дитинства може спричинити соціальні та пізнавальні розлади. Пізнавальний розлад може включати проблеми зі сприйняттям, пам'яттю, мисленням, вирішенням проблем, прийняттям рішень та абстрагуванням [James, 2019: 18-19].

Малі діти, які виховувалися вдома чи в дитячих будинках в умовах побутового насильства та фізичного знуцання, приходять до думки, що агресія є засобом вирішення проблем. Вони вважають, що лише найсильніший із членів родини отримує те, що хоче, і тому у новій родині для задоволення «своїх потреб» намагаються застосувати насильство. Загалом у таких дітей бракує каяття, співпереживання та визнання авторитету, і вони можуть виявляти нездатність адаптуватися до мирних умов усиновительної родини [James, 2019: 19-21].

Сексуальне насильство над дітьми – це будь-яка взаємодія між дитиною та дорослим (або іншою дитиною), за якої дитина використовується для сексуального збудження учасника або спостерігача. Це явище не рідкість. Кожна четверта дівчинка та кожен шостий хлопчик зазнають певної форми сексуального насильства до 18 років [National Child Traumatic Stress Network, 2024]. Досвід свідчить, що відповідні служби не здатні запобігти сексуальному насильству. Численні діти, які зазнали сексуального насильства, стають усиновленими. Часто ця травма виявляється у них після усиновлення. Розмовляти з дітьми про сексуальні питання надто складно. Сексуальне насильство – це також важка тема для роздумів. Дуже важливо, щоб усиновителі були уважними та чутливими при виявленні наслідків цього явища, коли така дитина з'являється у їхній домівці. Загалом, сексуальне насильство зменшує у дитини довіру до оточуючих, примушує відчувати себе відмінним від інших і неповноцінним. У таких дітей менше друзів, менше задоволення від стосунків і виразно менша близькість із батьками. Низька навчальна успішність є загальним явищем. У дітей, які зазнають сексуального насильства, вищий рівень депресії [James, 2019: 13-15].

Дитина почуває себе нестерпно, коли її день у день піддають емоційному знущанню, яке полягає у словесній агресії – злісній критиці, звинуваченню, ізоляції, приниженню, нехтуванню, переслідуванню та тероризуванню. Результатом цього є низька самооцінка, погіршення соціальної поведінки, депресія та труднощі у спілкуванні [James, 2019: 21-22].

Чим довше дитина виховується в одному місці, тим більше можливостей вона може реалізувати. Відомо, що 37% прийомних дітей три або більше разів міняють місце проживання [Barbell & Freundlich, 2001: 3-4]. Це означає, що дитина втратила принаймні три групи батьків, братів і сестер, друзів, товаришів по школі, домашніх тварин, спільнот тощо. Адже кожна родина має власний унікальний набір правил, цінностей, переконань, способів святкування тощо. Найбільше втрачається за умови міжнародного усиновлення – дитина назавжди позбувається рідної родини, вихователів дитячого будинку, братів і сестер, культури тощо. Діти щоразу втрачають все для них найголовніше. При цьому люди та речі позбавляються сенсу. Діти, які проходять через низку прийомних домівок чи дитячих будинків, страждають від цих перемін. Це боляче і зачіпає кожен аспект життя дитини. Багаторазові переміщення негативно впливають також на навчальну успішність, поведінку, провокують агресію та підвищення сексуальної активності підлітків [James, 2019: 22-24].

Нині поширене вживання жінками наркотичних речовин, зокрема і під час вагітності. До таких речовин належать алкоголь, тютюн, мариху-

ана, опіати та кокаїн. Вживання наркотичних речовин під час вагітності є основною причиною вроджених фізичних і психічних вад дитини, порушень її подальшого розвитку та поведінки, нездатності до навчання [James, 2019: 24-29].

Зцілення усиновленої дитини з історією травми

У травмованих усиновлених дітей наявна затримка морального розвитку, прихильність відсутня, довіра зруйнована, самооцінка негативна. Вони не знають, що таке улюблене заняття, нездатні гратися та ладити із друзями, позбавлені уваги і турботи про інших. Виховання травмованих дітей – це боротьба. Їхня поведінка відзначається імпульсивністю та намаганням негайного задоволення бажання. Діти з історією травми уникають прийняття нових і позитивних рішень. Їхні емоції виходять з-під контролю і часто суперечать логіці та здоровому глузду. Травмовані діти не здатні навчитися взаємності. У них відсутнє причинно-наслідкове мислення, яке забезпечує здатність вчитися на помилках. Їхня поведінка постійно одноманітна. Для того, щоб вони могли засвоїти щось нове, потрібно багато часу, терпіння, а головне – багато повторень. Зцілення такої травмованої дитини відбувається шляхом її дорослішання [James, 2019: 30].

Цей шлях усиновительним батькам необхідно починати із визначення прийомів, які не суперечать їхнім цінностям. Потім із них вибираються два-три, які, на думку батьків будуть найбільш ефективними для їхньої власної ситуації. Після того, як ці прийоми стануть звичними, до них додаються кілька нових. При цьому необхідно пам'ятати, що не існує рішень, придатних для всіх родин. До того ж, кожна усиновлена дитина унікальна щодо переживання нею травми та реакції на дії усиновителів [James, 2019: 39-40].

Результат виховання залежить від того, як батьки усвідомлюють себе та свою ситуацію. Перш за все, вони повинні налаштувати себе на те, що здатні подолати будь-яку проблему на шляху зцілення травмованої дитини. Ні в якому разі не варто дратуватися і злитися на неї. Адже дитина не винна у тому, що над нею знущалися, нехтували нею, відмовлялися від неї чи вживали алкоголь та наркотики. Безперечно, малюк, допідліток чи підліток, який приєднується до родини внаслідок усиновлення, є складним для батьків. Але вони повинні пам'ятати, що під усім цим нагромадженням негараздів знаходиться приваблива особистість, яка з'явиться внаслідок їхніх правильних засобів та послуг [James, 2019: 40].

Кожен член усиновительної родини має визнати, що він теж є дієвим учасником зцілення травмованої усиновленої дитини і повинен здійснювати свої власні зусилля для цього [James, 2019: 42-43].

Вельми важливо також із самого початку визначити, на якій віковій стадії розвитку знаходиться усиновлена дитина та що має бути нормальним для її календарного віку, щоб знати, які уміння та навички потребують формування. Для цього у доречній пригоді можуть стати інші діти вашої родини, які розвиваються типово, згідно зі своїм календарним віком. Крім того, на видному місці на клаптику паперу необхідно розмістити нагадування про те, що ви живете з дитиною, яка «молодша» за свій календарний вік. Якщо у вас є фотографія вашої власної дитини у віці, на якому застрягла усиновлена дитина, повісьте її там же. Таке візуальне нагадування допоможе завжди бути напоготові, щоб не вимагати від усиновленої дитини того, чого вона в результаті свого «вікового» відставання зробити нездатна. Це позбавить вас від значних труднощів та розчарувань [James, 2019: 44-45].

Діти потребують від своєї родини якісного часу і в достатній кількості, а усиновлена дитина може зажадати не лише якісного, а й досить тривалого часу, який може охопити не лише малюковий, а й ранній дитячий та підлітковий вік. Це вимагає подумати про те, яким чином ваша родина могла б звільнити трохи часу то тут, то там. За таких обставин батьки повинні бути достатньо активними, щоб вибрати стиль життя, який буде найбільш благополучним та найбільш придатним для їхньої унікальної родини. [James, 2019: 52-53].

У основі родинних зв'язків та цінностей лежить щира прихильність. У дитини вона формується під впливом щедрої уваги і любові з боку батьків та інших членів родини. Чутливий період, необхідний для формування стійкої прихильності до рідних становить від 10-12 до 18 місяців [Schore, 1994: 97]. Надійно прихильна дитина довіряє своїм батькам і звертається до них, коли їй потрібна допомога чи втіха. За таких обставин вона виробляє навички орієнтуватися в житті, приймати рішення і відповідати за них, справлятися зі стресом, регулювати емоції, слідувати вказівкам рідних та виконувати доручені завдання. Вона очікує батьківської похвали за добре виконану роботу та цінує її. Надійно прихильна дитина здатна до співпереживання та каюття. Вона шукає дружніх стосунків і насолоджується ними, будь то стосунки із батьками, братами та сестрами, однолітками, вчителями, репетиторами, сусідами тощо. На жаль, численні усиновлені діти, які прибувають до нової родини, тижнями, місяцями та роками до цього були позбавлені необхідного впливу величезної кількості емоційних та фізичних чинників виховання для розвитку прихильності та здатності орієнтуватися у стосунках з іншими людьми і тому позбавлені цих ознак [James, 2019: 95-97].

Важливою сферою особистості людини є емоційний розвиток, тобто здатність розпізнавати, виражати та регулювати свої почуття, а також розуміти почуття інших. Ці навички, серед яких головним є уміння ре-

гулювати свої почуття, дають їй змогу мати успішні стосунки з іншими людьми. Діти, травмовані нехтуванням у ранньому дитинстві, позбавлені цих ознак. Вони приходять до усиновляючої родини із вельми збудженою системою реагування на стрес [James, 2019: 150-151].

Наступною здатністю людини є пам'ять. Можливо хтось думає, що вона подібна до шафи з документами. Це хибна думка. Швидше за все, пам'ять – це процес порівняння. Головний мозок обробляє те, що здійснюється нині та пов'язує цей досвід із подібним досвідом у минулому. Своєрідними пусковими механізмами спогадів є запахи, смаки, види, звуки та інші відчуття, які викликають спогади. Пам'ять буває усвідомленою та неусвідомленою. Усвідомленою пам'яттю є спогади про певні події – нашу поїздку на роботу, відпустку, народження дитини, розмову з нашим чоловіком чи дружиною, свято, відвідування продуктового магазину або зустріч з учителем. Ці спогади не точні. У них можуть бути деякі спотворення, хоча ви вважаєте, що все точно. Дві людини можуть розповісти про певну подію, і кожен по-різному згадає її. Неусвідомлена пам'ять – це пам'ять, яка допомагає нам їздити на велосипеді. Ми можемо сісти на велосипед і їхати, навіть якщо ми не їздили на ньому тижнями, місяцями чи роками. Ми просто несвідомо відчуваємо, як це робити. Нам зовсім не потрібно думати про це. Неусвідомлена пам'ять забезпечує розпізнавання голосів дитиною практично відразу після народження, бо вона чула їх ще в утробі матері. До 18-місячного віку немовлята користуються виключно неусвідомленою пам'яттю [Siegel & Bronson, 2011: 71]. Неусвідомлена пам'ять формує сприйняття та очікування щодо навколишнього світу та стосунків. У дітей, які були покинуті, ображені, зазнали недбалості чи домашнього насильства, можуть переважати неусвідомлені спогади, наповнені гнівом, сумом та/або страхом. Для цих дітей стосунки з іншими людьми були гнівними, страшними чи відсутніми. Внаслідок цього їхні очікування від світу та взаємовідносин переважно жадливі, що викликає неусвідомлене віддалення, а не зближення. Позбутися цього непросто, як непросто забути, як їздити на велосипеді. На щастя, завдяки сучасним досягненням у галузі нейрології, психологи володіють прийомами, які дозволяють зменшити або припинити вплив системи неусвідомленої пам'яті усиновленої дитини на повсякденне життя її самої, мами, тата, братів і сестер [James, 2019: 153-158].

У основі зцілення травмованої усиновленої дитини лежить уникнення розладу через нормалізацію її емоційного стану. Для цього, перш за все, батьки та інші члени родини повинні навчитися спокійно реагувати у випадках, коли усиновлена дитина втрачає контроль над своїми емоціями. Вони повинні пам'ятати, що діти змінюються тоді, коли змінюються батьки. Безумовно, це надзвичайно важко, але іншого шляху

немає. Необхідно повторювати і повторювати те, чого бракувало усиновленим дітям раніше – спокій та увагу. Родина лише виграє від розміреного ходу життя в результаті панування в ній витримки і спокою. Для досягнення цієї мети вельми корисно придумати якесь кодове слово, наприклад, «метелик», яке вимовляється тоді, коли напруження зростає. Це слово означає, що розгніваний тато чи мама повинні піти звідси. Непорозуміння можна уладнати пізніше, завтра або й ніколи. І взагалі, дискутувати можна лише тоді, коли батьки та їхня травмована дитина спокійні [James, 2019: 166-169].

Усиновительним батькам необхідно також мати на увазі небажану дію певних явищ, які можна назвати травматизаторами. Такими травматизаторами можуть бути різноманітні свята, ювілеї, зустрічі нового року, дні народження, весілля тощо, які для багатьох із нас є радісними подіями. Тим не менше, ці заходи, задовго до їх настання, можуть спричинити поведінковий та емоційний розлад у дітей, усиновлених у будь-якому віці – від немовлят до підлітків. Існують прийоми, які мами і тата можуть задіяти, щоб компенсувати вплив таких травматизаторів. Одним із таких прийомів може бути несподіване святкування дня народження усиновленої дитини з початком передчасного настання у неї регресії з цієї нагоди, тобто навіть на кілька тижнів раніше фактичної дати. Можна також спростити та скоротити ту чи іншу урочистість у родині, щоб зменшити сенсорні навантаження на усиновлену дитину. Іноді навіть лише знання та передбачення потенційного погіршення поведінки може змусити ситуацію протікати більш успішно, оскільки очікувані події контролюються [James, 2019: 174-176].

Коли люди стають батьками, це, будь-яким чином, спричинює переосмислення життя. А тим паче, якщо вони стають батьками дитини, яка зазнала жорстокого поводження. Це посилює думки та почуття щодо переживань дитини і створення відповідного стилю виховання у процесі її дорослішання. Численні усиновительні мами і тати виявляють, що для того, щоб допомогти усиновленій дитині у подоланні наслідків її травми, їм доведеться перебудувати власний побут. Таке явище стало називатися процесом паралельного зцілення – одночасного зціленням усиновленої дитини і батьків. Це важлива робота. Психічне здоров'я усиновительних мам і тат є важливим як для них самих, так і для всіх їхніх синів і дочок. Для будь-якого члена родини буде лише шкодити те, що батьки втомлені, виснажені, розчаровані, перевантажені, напружені, поспішають з одного місця на інше, збентежені або страждають через повторювані прикроші. Якщо усиновительним батькам потрібна допомога, вони повинні подумати про спілкування з іншими усиновительними родинами або звернутися до психотерапевта, який їм подобається. Адже вони – найважливіші особи в родині. Їхнє гарне здоров'я конче не-

обхідне для спокійного успішного плину родинного життя [James, 2019: 181-184].

І насамкінець, теж важлива деталь, яка сприятиме емоційному благополуччю дитини з історією травми. Батьки можуть зменшити негативний вплив як неусвідомлених, так і усвідомлених спогадів, розповідаючи усиновленій дитині її абсолютно правдиву історію, починаючи з народження, якою б вона не була. Приховані факти, які згодом виявляються, ставлять під загрозу довіру між дитиною та усиновительними батьками. Пізнана дитиною її історія дасть змогу їй об'єднати в єдине ціле увесь свій досвід до усиновлення та розібратися у своїй травматичній історії. Такий процес робить усвідомлене точним, а неусвідомлене усвідомленим. Після цього негативні емоції не виникають так часто або так інтенсивно. Розповідь травматичної історії усиновленій дитині є специфічною і тому для найкращого результату цю роботу необхідно здійснювати разом із досвідченим фахівцем. Батьки часто уникають розповідати історію травми усиновленій дитині під впливом природного бажання убезпечити її від емоційного напруження. Але вони повинні завжди пам'ятати, що не вони завдали горя цій дитині. Вона прийшла до них уже із цим болем, глибоко вкоріненим у її свідомості, а її обізнаність із своєю історією є головним шляхом до зцілення. Запорукою ефективності історії травмованої дитини є періодичне її уточнення та повторення розповідей [James, 2019: 185-199].

Висновки

Таким чином, практично кожна усиновлена дитина у ранньому періоді свого життя до прибуття в усиновительну родину зазнала травми – знущання, насильства, нехтування, відмови тощо, внаслідок чого вона за розвитком значно «молодша» свого календарного віку і до того ж може мати певний розлад поведінки. Усе це повинні враховувати усиновительні батьки для успішного зцілення такої знедоленої дитини шляхом допомоги їй у досягненні рівня розвитку свого календарного віку та позбавлення психологічних наслідків ранньої травми. Зміст книги А. Джеймс «Наука про виховання усиновлених дітей» надзвичайно актуальний для справи реформування української системи опіки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та підвищення професійної компетентності соціальних працівників з питань усиновлення дітей. Нами здійснено її переклад українською мовою та ведуться пошуки можливості його видання, яке стане цікавим і корисним посібником для політиків, соціологів та батьків своїми конструктивними рекомендаціями стосовно досить складного процесу фізичного та емоційного зцілення усиновлених дітей, які у ранньому періоді свого життя зазнали травм.

Посилання:

- Міністерство соціальної політики України (2021). *Захист прав дітей є одним із пріоритетів Мінсоцполітики*. <https://www.msp.gov.ua/news/20075.html?PrintVersion>.
- Помогайбо, В. М. (2018). Філософія успішної фінської освіти. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 23(2), 270-282. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2018-23-2-270-282>.
- Помогайбо, В. М. (2019). Філософія життя в успішних спільнотах. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 24(1), 128-141. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-24-1-128-141>.
- Помогайбо, В. М., & Помогайбо А. В. (2021). Генетичні засади досконалої освіти: Філософська рефлексія меж втручання. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 27(1), 179-192. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2021-27-1-11>.
- Харченко, Ю. П. (2015). Аспекти трансформації державного управління у сфері соціально-правового захисту дітей без батьків в Україні. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, (1), 1-11. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_1/25.pdf/.
- Barbell, K., & Freundlich, M. (2001). *Foster care today: An examination of foster care at the start of the 21st century*. Washington, DC: Casey Family Programs.
- James, A. (2019). *The science of parenting adopted children*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publisher.
- National Child Traumatic Stress Network. (2024). *Caring for kids: What parents need to know about sexual abuse*. URL: www.nctsn.org/sites/default/files/assets/pdfs/caring_for_kids.pdf.
- Schore, A. N. (1994). *Affect Regulation And The Origin Of The Self: The Neurobiology Of Emotional Development*. Hillsdale, NJ: L. Erlbaum.
- Siegel, D.J. & Payne Bronson, T. (2011). *The Whole Brain Child: 12 Revolutionary Strategies To Nurture Your Child's Developing Mind*. New York: Bantam Books.

References:

- Barbell, K., & Freundlich, M. (2001). *Foster care today: An examination of foster care at the start of the 21st century*. Washington, DC: Casey Family Programs.
- James, A. (2019). *The science of parenting adopted children*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publisher.
- Kharchenko, Y. P. (2015). Aspects of the transformation of public administration in the field of socio-legal protection of children deprived of parental care in Ukraine. [In Ukrainian]. *Theory and practice of state administration and local self-government*, (1), 1-11. http://el-zbirn-du.at.ua/2015_1/25.pdf.
- Ministry of Social Policy of Ukraine (2021). *Protection of children's rights is one of the priorities of the Ministry of Social Policy*. [In Ukrainian]. <https://www.msp.gov.ua/news/20075.html?PrintVersion>.
- National Child Traumatic Stress Network. (2024). *Caring for kids: What parents need to know about sexual abuse*. URL: www.nctsn.org/sites/default/files/assets/pdfs/caring_for_kids.pdf.
- Pomohaibo, V. M. (2018). Philosophy of life in successful community. [In Ukrainian]. *Philosophy of Education*, 23(2), 270-282. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2018-23-2-270-282>.
- Pomohaibo, V. M. (2019). Philosophy of successful Finnish education. [In Ukrainian]. *Philosophy of Education*, 24(1), 128-141. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-24-1-128-141>.
- Pomohaibo, V. M., & Pomohaibo, A.V. (2021). Genetic principles of the philosophy of perfect education. [In Ukrainian]. *Philosophy of Education*, 27(1), 179-192. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2021-27-1-11>.

- Schore, A. N. (1994). *Affect Regulation And The Origin Of The Self: The Neurobiology Of Emotional Development*. Hillsdale, NJ: L. Erlbaum.
- Siegel, D.J. & Payne Bronson, T. (2011). *The Whole Brain Child: 12 Revolutionary Strategies To Nurture Your Child's Developing Mind*. New York: Bantam Books.

Oksana Pomohaibo, Valentyn Pomohaibo. The philosophy of parenting adopted children. Review of Arleta James's book "The science of parenting adopted children"

When solving the problem of their placement of the orphans and children deprived of parental care, the parenting, which is carried out in family-type orphanages, foster families and adoptive families, became a priority. Translation into Ukrainian of Arleta James' book «The science of parenting adopted children» will be a help for adoptive parents in its implementation. The book proposes the psychological characteristics of the arrived children and constructive practical advice on their parenting.

Keywords: *parenting, adopted children, adoptive parents, early childhood trauma, strategy for healing a traumatized child.*

Помогайбо, Оксана, магістр соціальної педагогіки, соціальний менеджер Полтавського обласного центру соціальних служб (Україна).

E-mail: roksen@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-0752-1211>

Помогайбо, Валентин, кандидат біологічних наук, доцент, професор-консультант кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка (Україна).

E-mail: valmichpom@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9828-2565>

Pomohaibo, Oksana, Master of Social Pedagogy, social manager of Poltava regional center of social services (Ukraine).

E-mail: roksen@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-0752-1211>

Pomohaibo, Valentyn, Candidate of Science (Biology), assistant professor, professor-consultant of Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko (Ukraine).

E-mail: valmichpom@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9828-2565>